

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יא, תש"כ

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

עמ' 6) — אגב ניסיון להימנע מן השגרה שבצירוף, ע"י בחירת הצורה שבה השם הראשון דומה לנסמך. אבל עשוי צירופנו לשמש גם תבלין לכתיבה בדרך האירוניה, כדין שאר הצירופים הנחשבים בעיני הכותב שגורים: "הוא... גם איננו אינטליגנטי במידה מספקת, כדי להביך כל מיני רזין דרוזין, תעלומות של פוליטיקה ופסיכולוגיה..." (מעריב, מיום 17.10.58). גם אם נשמע את הצירוף רזין דרוזין בדיבור, אין בכך סימן לכניסתו לשכבות הלשון הנמוכות; שכן מסתבר שבשיחה מרוממת בלבד — ב"שיחת חולין של תלמידי חכמים" — אפשר להיתקל בו⁵.

5. בסעודת מצווה שמעתי פונים בלשון מבודחת אל אדם ששמו רזן בהזמנה שישמיע את דבריו: "נשמע עכשיו רזין דרוזין" (במבטא אשכנזי).

עדו אבינרי

נמשך לפניו ולאחריו

(סיום)

נוכחנו לדעת, ש"הקידוש לפורים" יכול להיות לא רק עניין של שחוק, אלא גם דבר רציני לענות בו. לפיכך, ברצוננו לעמוד על תופעה זו ביצירתו של עמנואל הרומי "מחברות עמנואל", ולנתח את אחד מסממניו הסגנוניים שלא ציינוהו מהדיריו¹.

1. הקטע הבא לקוח מתוך מאמר גדול על מקורות תנ"כיים

למותר להעיר, כי עמנואל הרומי ידע לעשות בפסוקי
המקרא כחפצו: פסוקים תמימים נהפכו בידו לבעלי מובנים
מחודדים וחריפים, ועל אחת כמה וכמה שידע לשבץ פסוקים
בנוסח "קידוש לפורים", ומי שאינו יודע תנ"ך — לא בנקל
יעמוד על סודם.

במחברת כ"ה שורה 122 אנו קוראים :

הנה, עת האשה תשטה תחת אישה תקח זרים —
לצבות בטן, לנפיל ירך, צוה אל לשנות מי מרים.

השורה הראשונה היא לכאורה מקוטעת, ואמנם פירש
דב ירדן: "תחת — ותחת, ובתור מקור הביא את במדבר
ה, כט: "זאת תורת הקנאות אשר תשטה אשה תחת אישה".
אך השורה לעיל מורכבת מ שני פסוקים, והשני הוא:
"האשה המנאפת, תחת אישה תקח את זרים" (יחזקאל טז, לב).
הביטוי תחת אישה אצל עמנואל נמשך אפוא לפניו ולאחריו,
ויש להבין את השורה כך:

הנה, עת האשה תשטה תחת אישה,
תחת אישה תקח זרים.

אם אין מקשרים באסוציאציה את שני הפסוקים האלה,
אי אפשר להבין את דברי עמנואל הרומי. והוא הדין בציטטה
הבאה (ח' 585):

(וגם תלמודיים) למחברות עמנואל, שלא צוינו בשום מהדורה.

מראי המקומות להלן הם עפ"י "מחברות עמנואל" מהדורת
דב ירדן, הוצאת מוסד ביאליק.

וְאֵת הַנְּעָרִים יוֹדַעְתִּי | אֶל מְקוֹם פְּלוֹנֵי אֱלִמוֹנֵי תַּחְנוּת |
הַתְּבוּנוֹת הַעֲדִינּוֹת וְכוּ'.

כמקור הובא ש"א כא, ג ששם נאמר: „ואת הנערים יודעתי אל מקום פלוני אלמוני“. אולם יש פסוק אחר ובו נאמר: „אל מקום פלוני אלמוני תחנותי“ (מ"ב ו, ח). זאת אומרת: אל מקום פלוני אלמוני נמשך לפניו ולאחריו, ושיעור הדברים כך הוא:

ואת הנערים יודעתי אל מקום פלוני אלמוני,
אל מקום פלוני אלמוני תחנות התבונות העדינות
וכו' („תחנות“ = חונות).

גם בראדי לא העיר על הפסוק במלכים ב'.
את הדוגמה הבאה אפשר להבין, גם אם אין יודעים
ושהיא מורכבת משני פסוקים, שראש האחד דומה לסוף
חברו (ח, 451):

וְאִיךָ לֹא תִירָא אֶתֶּה הַיָּשָׁן הַשׁוֹכֵב בְּאַמְבָּטִי
מִחֲצֵי מְשָׁלִי וּמִן הַחֶרֶב אֲשֶׁר בְּעֵטִי
אֲשֶׁר אוֹרָה אֶל הַשְּׁעָרָה וְלֹא אַחֲטִיא
וְלֹא יִרְאֶת פָּן יִפְגְּעוּ בָּךְ אַנְשֵׁים מוֹרִים בְּקֶשֶׁת.

שני הפסוקים כפי שצוינו בהערות למחברת, הם:
„אל תשמע קולך עמנו, פן יפגעו בכס אנשים מרי נפש“
(שופטים יח, כה); „וימצאוהו המורים אנשים בקשת“ (ש"א
לא; ג). עמנואל הרומי שינה קצת את סדר המלים של הפסוק
האחרון, ויחד עם זה יצר לנו אסוציאציה של מרים — מורים:

חבר את האנשים "מרי" נפש עם האנשים "המורים" בקשת
 (וכאליו נאמר: פן יפגעו בך אנשים מרים, מורים בקשת).
 ע"י קישור שני הפסוקים הנ"ל נתקשרו עוד שתי
 מלים והן: יפגעו ומורים. מעתה לא יקשה עלינו לעמוד על
 סודה של השורה הבאה (כ' 358):

פֶּן יִפְגְּעוּ מוֹרִים חֲצִצְיָהֶם בָּךְ.

לכאורה, אין כאן שום רמז לפסוק במקרא. אולם,
 לאחר שיצר עמנואל קודם לכך צירוף חדש פן יפגעו בך
 אנשים מורים, הוא כביכול "גונב" כעת את חידושו, משמיט
 את מלת אנשים, ומתקבל ביטוי יפגעו מורים, שיסודו המקראי
 נתברר בדוגמה שלעיל.

ויש אשר ילך עמנואל הרומי בדרך פשוטה, ויוסיף מלה
 כדי לקשר את שני הפסוקים (י"ג 110):

וְרֵאָה הַמּוֹן מֵעֵי אֲשֶׁר רָתַחוּ.

המקורות התנ"כיים, כפי שצוינו במהדורת ירדן, הם:
 "המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו" (ישעיהו סג, טו); "מעי
 רותחו ולא דמו" (איוב ל, כז). ע"י הוספת מלת אשר
 נבלעו שני הפסוקים זה בזה, ולא נודע, כי באו אל קרב
 שירת עמנואל הרומי, כי אם ליודעי תנ"ך...

ונסיים בדוגמה מיוחדת במינה, שבה מלה אחת שייכת
 לשלושה פסוקים! (י' 105):

אֵין סְכָלוֹת כְּאִישׁ יִקְנֵא לְאֲשֶׁר לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ בְּהוֹן וּבְעֶצְמָה וְלֹא
 יִקְנֵא לְאֲשֶׁר לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ בְּחֻכְמָה וּבְדַעַת קְדָשִׁים וּבְמִזְמָה

הביטוי בחכמה ובדעת לקוח כאן משני פסוקים:
"כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת" (קהלת ב, כא): "ולא
למדתי חכמה, ודעת קדושים אדע" (משלי ל, ג). שני פסוקים
אלה צוינו במקורות למחברות עמנואל, אולם כאן הגדיל
המשורר לעשות בהפכו את המלה דעת למלה משולשת,
היינו קשורה בשלושה פסוקים: שניים כבר הובאו, והשלישי
הוא "לתת לפתאים ערמה, לנער דעת ומזמה" (משלי א, ד).
הדעת קשורה, אפוא, עם א (חכמה; ב) קדושים; ג) מזימה.
וכאילו נאמר:

ולא יקנא לאשר למעלה ממנו בחכמה ובדעת, ובדעת
קדושים, ובדעת ובמזמה.

*

*

*

ראינו אפוא, כי מלים הנמשכות לפניהם ולאחריהן
מצויות גם בתנ"ך, גם בתפילה, גם בשירה, וכדאי לעמוד
על עניין זה אף בלשון הדיבור. שכן תופעה זו מאחדת
בתוכה גם שחוק (ע"ד "קידוש לפורים"), גם אמנות וגם —
קיצור-סגנון הנוהג בדיבור חי.